

УДК 340.131

DOI: 10.15587/2523-4153.2019.188607

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА НА ДОКТРИНАЛЬНОМУ РІВНІ

А. А. Матевосян

У статті автором встановлено сутність поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні. Автором зроблено висновок щодо доцільності дослідження принципу верховенства права як правової категорії, як юридичної доктрини у розрізі невід'ємної частини генези становлення поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні. Здійснено історичну періодизацію становлення уявлення про принцип верховенства права у контексті розбудови сучасної правової держави. Досліджено поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні з метою обґрунтування механізму реалізації принципу верховенства права у системі загальнотеоретичних знань. Визначені поняття, сутність та зміст категорії верховенства права на основі узагальнення сучасної української та зарубіжної загальнотеоретичної доктрини. Обґрунтовано, що саме принцип верховенства права відображає місце і роль права в державі і суспільстві; означає співвідношення права і держави; співвідношення права і політики; співвідношення права і економіки; співвідношення права і моралі; співвідношення права і звичаїв. Надані підходи щодо визначення змістовної завантаженості принципу верховенства права, які стали надбанням не лише юридичної навчальної літератури, а й монографічних та дисертаційних досліджень. Підкреслено, що аналіз та поглиблення досліджень з даної проблематики є надзвичайно важливим на шляху України до політичної та економічної євроінтеграції, а також становлення нормального громадянського суспільства. Наголошено, що саме принцип верховенства права становить базис, основу та керівні засади доктринального розуміння наповненості поняття верховенства права загалом. Встановлено, що окреслена проблематика на сьогоднішній день є більш ніж актуальною, а тому перспективи її розвитку – це явище динамічне, таке, що потребує уваги, досліджень та змін, згідно зі станом та політичними і соціальними настроями суспільства на постійній основі

Ключові слова: принцип, право, верховенство права, принцип верховенства права, доктрина, доктринальний рівень розуміння принципу верховенства права

Copyright © 2019, A. A. Matevosian.

This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

1. Вступ

Постановка проблеми. Дослідження поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні неможливо переоцінити, оскільки від правильної та достатньо опрацьованої теоретичної бази щодо наукового обґрунтування механізму реалізації принципу верховенства права у системі загальнотеоретичних знань, насамперед, і залежить формування та розвиток системи сучасного законодавства в умовах побудови демократичної та правової держави. Важливо додати, що безсистемність та неузгодженість дій суб'єктів законодавчої діяльності здатна призвести до численних колізій у чинному законодавстві, що, у свою чергу, може стати підґрунтям для численних потенційних юридичних конфліктів між суб'єктами як процесуальної, так і правозастосовної діяльності. Саме тому обґрунтована вченими теорія базових засад теоретико-методологічного дослідження механізму реалізації принципу верховенства права є неопцієнно важливою у парадигмі сучасних перетворень та реформувань Української державності. Необхідно наголосити і на тому, що загальна характеристика принципу верховенства права у розрізі механізму його реалізації, визначення поняття та сутності цієї категорії, а також змістовної наповненості окресленої дефініції як реального юридичного явища сучасності є важливою темою для аналізу не тільки у вищих навчальних закладах серед студентів та викладачів теорії держави та права, а й серед суб'єктів та осіб, що прямо чи опосередковано у своїй діяльності торкаються визначених явищ.

Не дивлячись на те, що окреслена тематика є достатньо розробленою у вітчизняній науковій літературі, доцільність її подальшого опрацювання є досить високою, оскільки саме такі явища як верховенство права та механізм його реалізації визначають загальну спрямованість правового регулювання усіх видів суспільних відносин, а сучасний стан нормативних реформувань в Україні обумовлюють необхідність чіткого визначення основних аспектів теоретико-методологічного дослідження цих категорій. Таким чином, висвітлення положень доктринального регулювання верховенства права зумовлено потребами суспільства, правотворчої та правозастосовної діяльності, відповідає потребам не лише сьогодення, але й майбутнього.

2. Літературний огляд

Дослідження сутності поняття принципу верховенства права, а також здійснення історичної періодизації становлення уявлення про принцип верховенства права є неocenенно актуальним у контексті розбудови сучасної правової держави. Дослідження поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні вважається необхідним для обґрунтування механізму реалізації принципу верховенства права у системі загальнотеоретичних знань. Витоки ідеї верховенства права як основи правового статусу людини і громадянина сягають ще часів Античності; погляд на становлення принципу верховенства права втілено у роботах таких філософів Античності як Платон [1], Аристотель [2], Марк Тулій Цицерон [3]. Загальновідомим документом, який відображає перше нормативне закріплення принципу верховенства права, безсумнівно виступає Magna Carta [4], звернення до тексту якого надає змогу сучасним теоретикам права здійснити вагомий внесок у розробку наукової проблематики окреслення поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні в умовах сучасних реформувань. Окремі питання доктринального визначення принципу верховенства права було досліджено в роботах українських філософів доби Просвітництва, а саме: П. Орлика, М. Драгоманова, Лесі Українки, І. Франка. Якщо звернутись до західноєвропейської політико-правної думки, яка і стала постулатом формування ідеї «правової держави», яка в свою чергу згенерувала розуміння та виникнення ідеї «верховенства права», то дороговказом досліджень обраної тематики слугують концепції, викладені в роботах представника школи англійського конституційного права А. Дайсі, який обґрунтував тогочасне чи не найбільш авторитетне трактування принципу панування права [5]. Значний внесок у розробку доктринального розуміння принципу верховенства права здійснили такі вчені минулого, як Томас Гобс [6], Джон Лок [7], Жан-Жак Руссо [8], Шарль-Луї Монтеск'є [9]. Своє бачення і розуміння принципу верховенства права обґрунтували і вітчизняні науковці пострадянського простору: В. І. Тимошенко [10], В. Ф. Погорілко [11], М. І. Козюбра [12], П. М. Рабінович [13], С. П. Головатий [14].

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є узагальнення сучасної української та зарубіжної загальнотеоретичної доктрини, визначення поняття, сутності та зміст категорії верховенства права у розрізі механізму його реалізації.

Для досягнення мети були поставлені такі задачі:

- 1) визначення розуміння принципу верховенства права у працях вітчизняних та зарубіжних вчених;
- 2) визначення поняття, сутності та змісту категорії верховенства права на основі узагальнення сучасної української та зарубіжної загальнотеоретичної доктрини.

4. Етапи становлення уявлень про поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні

У сучасній науці напрацьована значна кількість різних за змістом та смисловим навантаженням підходів до визначення поняття верховенства права. З одного боку, це засвідчує неабияку актуальність цієї проблематики, а з іншого – різноманітність наукових поглядів підтверджує наявність перешкод формування єдиного комплексного визначення питання змісту цієї дефініції. Варто зауважити, що визначення змістовної завантаженості принципу верховенства права стало надбанням не лише юридичної навчальної літератури, а й монографічних та дисертаційних досліджень.

4.1. Період Античності

Опрацьовуючи історичні матеріали, що стосуються генези виникнення закріплення поняття та явища верховенства права, можна дійти висновків, що витоки ідеї верховенства права, як основи правового статусу людини і громадянина сягають ще часів Античності. У спробах побудувати свою «ідеальну державу», один із найвеличніших мислителів минулого у царині філософії – Платон (427–437 р.р. до н. е.) – заклav таке бачення принципу верховенства права, яке і дотепер можна вважати ідеалом ідеї добра і справедливості для процвітання будь-якої держави та народу. В основу своєї праці «Держава» Платон заклav постулати, які будуються на висвітленні відомих кожному життєвих категорій, таких як «справедливість і несправедливість», «законність та беззаконність», «закон і порядок». Крім того, підґрунтям, яке лягло у формування доктринального поняття принципу верховенства права для Платона стало дослідження понять: «почуття права», «здорового глузду», «правильного міркування», «верховенства розуму», «добročесності», «розумного начала», «потрібного і корисного». На думку

філософа, принцип верховенства права будується на сталій взаємодії держави та людини та складається з чотирьох аспектів: мудрості, мужності, розсудливості та справедливості. В свою чергу, першим висловом, який по праву можна вважати сформованою категорією верховенства права є наступний вислів філософа: «...подібно до того, як діти перебувають під особливою «владою», яка дає змогу «навчити» їх певного «внутрішнього устрою», так і дорослі громадяни, для того, щоб бути вільними, мають перебувати під владою «найкращого начала». Про це свідчить закон, який є союзником усіх громадян в державі, бо ставить перед собою мету – забезпечити «верховенство найкращого начала» над людьми...» [1, с. 295].

Не менш вагомий внесок в розуміння античної доктрини поняття верховенства права здійснив нащадок та учень Платона – Аристотель, відтворивши це у своєму безсумнівно вічному та живому творі «Політика». Варто зазначити, що до аналізу якого б явища не вдавався Аристотель, скрізь можна прослідити ланцюг взаємодії «людини», «суспільства», «держави», «державного устрою», «права» та «закону» крізь призму оцінювання «правильного» та «неправильного». Подібно вченню Платона, Аристотель вдавався до характеристики на сьогодні відомого «принципу верховенства права» за допомогою критеріїв «правильності», «корисності», «розумності» та «справедливості». На думку Аристотеля, «...там, де відсутня «влада закону», немає місця і для Держави, оскільки саме закон повинен панувати над усім, мати верховенство над владою...» [2, с. 81].

Надалі ідеї філософів античності відносно категорій «держава», «право», «закон», «справедливість» тощо надихнули та набули свого оформлення у науковій творчості такого видатного мислителя античності, як Марк Тулій Цицерон (106–43 рр. до н. е.). Ознайомлюючись з роботами Цицерона, проглядається, насамперед, критичне оцінювання спадщини стоїків, на яких базується низка нових і цілком оригінальних ідей стосовно розуміння категорій «держави», «права» та «справедливості», без яких, на думку філософа, абсолютно неможливо досягнути такого явища, як «верховенство права». Будь-яке намагання висвітлити поняття верховенства права в роботах Цицерона зводились до окреслення ролі людини та людського сумління. На його думку, «...саме сумління людини може виступати основним гарантом існування правопорядку, а отже, і самого права, тобто справедливості, тобто всього правильного і чесного, тобто істинного і правдивого» [3, с. 395].

Таким чином, передумовами становлення доктринальної концепції верховенства права у працях філософів Античності, насамперед, виступають категорії «правильно побудованої», «цілком досконалої держави» (Платон), «найкращої форми державного устрою» (Аристотель), а також «найкращого державного устрою» (Цицерон). Таким чином, усі філософи Античності заперечували «владу однієї особи» та виводили в центр «правового розуміння» доктрину «справедливості», які і лягла в основу сучасної юридичної категорії «верховенства права».

4.2. Доба Середньовіччя

Саме у добу Середньовіччя (V–XVI століття), коли ще не існувало ані закріпленої концепції захисту прав та свобод людини, і навіть концепції необмеженої свободи суверена, з'явилась незрівнянно нова теорія, побудована на вченнях античних мислителів «про закон, який має правити світом», яка проголошувала «існування загального права, яке править світом». Неоцінено важливим вкладом доби Середньовіччя стало те, що саме через становлення та розквіт феодалізму та абсолютизму, відбулося перше нормативне оформлення ідей саме у юридичній площині, що лягло у подальше оформлення концепції сучасного верховенства права. Загальновідомим документом, який відображає перше нормативне закріплення принципу верховенства права досліджуваної періодики, безсумнівно виступає Magna Carta. Одним із найбільш видатних здобутків цього джерела права стало саме розділ права на справедливе правосуддя та невідкладність його здійснення [4, с. 47]. Опрацьовуючи велику кількість сучасних тлумачень позицій, які наводились у первинних текстах Magna Carta, можна дійти до висновків, що саме цей документ «встановив зверхність права над волею примхи володарів», «дарував свободу кожному», проголошуючи право на життя, право на свободу, право приватної власності, підпорядкування кожної особи праву. Таким чином, Magna Carta здійснила неабиякий вплив на розвиток англосаксонської системи права, стала втіленням «теорії вищості права над усім», виступила виявом опору постійним та тривалим зловживанням владою з боку монархів. Варто наголосити на тому, що для усього людства періоду Середньовіччя саме Magna Carta стала доказом того, що проти свавільної влади може існувати ефективний інструмент, який полягає в реалізації ідеї встановлення «загального правового порядку», якому буде підкорюватись будь-який вияв влади. Саме у цьому вимірі необхідно сприймати Magna Carta як юридичний здобуток, який виступив середньовічним попередником закріплення поняття принципу верховенства права на доктринальному рівні.

4.3. Відображення доктрини верховенства права у Новий час та період Просвітництва

Видатними представниками західноєвропейської правової думки, які у своїх роботах започатковували доктринальне розуміння принципу верховенства права у Новий час були такі вчені, як Томас Гобс, Джон Лок, Жан-Жак Руссо, Шарль-Луї Монтеск'є. У своїй праці «Левітан», Томас Гобс розглядає принцип верховенства права як класичний символ абсолютизму, беручи за основу політичного абсолютизму – супутній йому юридичний позитивізм. Крім того, трактати Гобса «De Cive» та «Levithan» і на сьогоднішній день, розглядаються науковцями як класична основа інтегрованої доктрини лібералізму [6, с. 71].

В свою чергу, Жан-Жак Руссо, автор усім знайомого вислову «...людина народжується вільною, але повсюди вона – у кайданах» як класичний представник епохи просвітництва у своїх творах лише частково зародив основу доктрини верховенства права. Виходячи з положень робіт Жан-Жака Руссо можна дійти висновків, що зародження принципу верховенства права будується на «домовленостях», «теорії суспільного договору» людини із державою та розглядається як «природна справедливість», якою має бути наділений кожний індивід будь-якого суспільства [8, с. 124].

Найвидатніший теоретик європейського лібералізму XVIII століття Шарль-Луї Монтеск'є розглядав принцип верховенства права саме крізь призму категорії справедливості, яка, на його думку – є вічною та жодним чином не залежить від людських законів. Свої вчення Шарль-Луї Монтеск'є присвятив пошуку гармонії інтересів вільної людини та справедливого суспільства, які виступають невід'ємною частиною доктринального розуміння принципу верховенства права [9, с. 18].

Пізніше, в епоху Відродження та Реформації, відбулося становлення раціоналістичної наукової школи, яка визнавала Божественне походження всіх людей як рівних та вільних істот. В свою чергу, Просвітництво дало поштовх для поширення правозахисних ідеалів, гуманізму, поваги до особи тощо. Ідеї становлення принципу верховенства права втілювали у собі й такі відомі політико-правові документи, як Петиція про права 1628 року, Хабеас Корпус Акт 1679 року та Білль про права 1689 року, що були прийняті на території Англії.

В свою чергу, першою згадкою доктринального закріплення принципу верховенства права може виступати Конституція Пилипа Орлика 1710 року, яка містила у собі статті про захист недоторканності вольностей, захист прав власності козаків, а також вперше була задекларована ідея всіх природних прав та рівності. Надалі на території українських земель та державності, уявлення про людину, її права і свободи, а також верховенства закону відображалися і в політико-правовому світогляді видатних українських мислителів; такі ідеї поширювали і розвивали М. Драгоманов, Леся Українка, І. Франко та інші видатні історичні постаті.

Надалі ідея верховенства права, хоча і не в своєму звичайному на сьогоднішній день вигляді, почала набувати свого звичного для сьогодення значення переважно в контексті реалізації ідей та ідеалів природного права у поєднанні зі становленням верховенства людини під час буржуазно-демократичних революцій у Європі та воєн за незалежність у США й інших державах Америки наприкінці XVIII – в середині XIX століть. Хоча історія знає і більш ранні спроби конституювання верховенства закону. Верховенство права, що відображало у собі зародження становлення прав людини стало основним гаслом та найбільшим здобутком тогочасних революцій та воєн за незалежність. Невипадково, одним із перших загальноновизнаних нормативних актів в історії людства стала Декларація прав людини і громадянина 1789 року у Франції, яку на сьогоднішній день можна вважати предтечею Загальної декларації прав людини 1948 року. Варто зауважити, що Французька Декларація 1789 року зберігає свою чинність на сьогоднішній день.

4.4. Сучасний період

Сучасна концепція верховенства права була предметом аналізу зокрема британським юристом, фахівцем з конституційного права, професором А. В. Дайсі в його праці «Вступ до вивчення англійської Конституції» 1988 року. Дайсі вважав, що існують два принципи, які невід'ємно пов'язані з неписаною Конституцією Великобританії. Перший і головний принцип - це «суверенітет» або верховенство парламенту (тим самим підкреслюється поняття представницького правління як основної риси демократичної держави). Другий принцип, який переплітається з першим (але в умовах Сполученого Королівства не може бути вище нього) – це принцип верховенства права.

Виходячи з цього, Дайсі розглядав верховенство права як обмеження (а не як повний контроль) теоретично необмеженої влади (в умовах Великобританії) держави щодо індивіда. На його думку, принцип верховенства права є результатом існуючого прецедентного (на підставі судових постанов) права, що складається впродовж багатьох років (і тому необов'язково кодифікованого в будь-якої письмової Конституції). На думку Дайсі, верховенство права має три основних риси: по-перше, ніхто не може бути покараний інакше, ніж за порушення закону і при цьому сам закон повинен бути визначеним і орієнтованим на майбутнє для того щоб

направляти дії і угоди людей і не дозволяти карати їх шляхом застосування закону зі зворотною дією. Він вважав, що влада, заснована на свободі розсуду, буде призводити до свавілля. По-друге, жодна людина не повинна бути вище закону і всі класи суспільства повинні підкорятися закону рівною мірою. По-третє, верховенство права має виходити не з будь-якої писаної Конституції, а з «прецедентного (на підставі судових ухвал) права».

Третя риса верховенства права, запропонована Дайсі, не може бути прийнята сучасним суспільством, оскільки, перша риса (законність і визначеність) і друга риса (рівність) є ключовими для цієї концепції, погляди Дайсі на правову визначеність не були прийняті всіма, враховуючи, що, на його думку, будь-яка влада, що має свободу розсуду, неминуче приводила б до «безпідставного» здійснення влади.

У першій половині ХХ століття концепція «верховенства права» стала активно оспороватись, оскільки заперечення Дайсі проти влади, яка має широким полем розсуду, подавалося архітекторами «держави загального благоденства» як концепція, пов'язана з його запереченнями проти державного втручання взагалі. Свобода розсуду розглядалася як необхідна умова для прийняття рішень, необхідних у все більш складному суспільстві.

Опрацьовуючи вагому кількість наукової літератури юридичного спрямування, можливо прийти до висновку про те, що сама категорія, а також поняття «верховенства права» увійшло у вжиток української науки лише з моменту прийняття Конституції України 1996 року. До цього, саме література наукового спрямування не надавала своїм читачам ані публікацій, які б торкалися цього важливого питання, ані простих згадувань про вказану категорію. Чи не найпершою вагомою працею, яка була присвячена проблемі аналізу «процесу формування та розвитку доктрини правової держави в політико-правовій думці України» визнається робота В.І. Тимошенко у 1994 році, в якій авторка розкриває сутність доктрини «правової держави» через низку таких категорій як «зв'язаність держави правом», «верховенство закону», «розподіл влад», «правовий захист особи» [10, с. 11].

Цікавим є трактування розуміння принципу верховенства права, обґрунтований В. Ф. Погорілкою, який першим після проголошення нової Конституції України в коментарі до неї визначив, що «...принцип верховенства права відображає місце і роль права в державі і суспільстві; означає співвідношення права і держави; співвідношення права і політики; співвідношення права і економіки; співвідношення права і моралі; співвідношення права і звичаїв...» [11, с. 40].

Одним з доктринальних визначень «верховенства права» визнається теза, яку обґрунтовує відомий в наукових колах правознавець, доктор юридичних наук Володимир Селіванов. На його думку, принцип верховенства права необхідно розглядати як принцип, що має бути скерований саме на особу, а також достовірно має бути забезпечений таким порядком, відповідно до якого ніхто не може бути примушений робити того, що не є передбаченим чинним законодавством держави [7, с. 16].

На думку провідного фахівця з теорії держави та права, П. М. Рабіновича, «верховенство права» – це не що інше, як «панування права у суспільстві», «панування права у життєдіяльності громадянського суспільства і функціонуванні держави», «підпорядкованість держави та її інститутів правам людини, визнання пріоритету права перед іншими соціальними нормами (моралі, звичаїв тощо)» [13, с. 30].

В свою чергу, суспільство, забезпечуючи свободу особи, не може допускати анархії, беззаконня, обмеження прав і законних інтересів інших громадян, свавілля держави. Саме визначені ідеї становлять основу принципу верховенства права [14, с. 277].

5. Результати дослідження та їх обговорення

Опрацьовуючи історичні матеріали, що стосуються генези виникнення закріплення поняття та явища верховенства права, можна дійти висновків, що витoki ідеї верховенства права як основи її правового статусу людини і громадянина сягають ще часів Античності. Передумовами становлення доктринальної концепції верховенства права у працях філософів Античності, насамперед, виступають категорії «правильно побудованої», «цілком досконалої держави» (Платон), «найкращої форми державного устрою» (Аристотель), а також «найкращого державного устрою» (Цицерон). Варто значити той факт, що усі філософи Античності заперечували «владу однієї особи» та виводили в центр «правового розуміння» доктрину «справедливості», які і лягли в основу сучасної юридичної категорії «верховенства права». Загальновідомим документом, який відображає перше нормативне закріплення принципу верховенства права періоду Середньовіччя, безсумнівно виступає Magna Carta. Magna Carta – здійснила неабиякий вплив на розвиток англосаксонської системи права, стала насамперед втіленням «теорії вищості права над усім», стала виявом опору постійним та тривалим зловживанням владою з боку монархів.

Неоцінено вагомий історичний здобуток та юридично обґрунтоване визначення принципу верховенства права прослідковується у роботах британського юриста, фахівця з консти-

туційного права, професора А.В. Дайсі в його праці «Вступ до вивчення англійської Конституції» 1988 року. На його думку, поняття «панування права» – це рівність перед правом саме у розумінні того, що «кожна особа повинна бути підкорена праву, що застосовується судами».

Сучасні правові тенденції в Україні пов'язані з визнанням на державному рівні необхідності дотримання принципу верховенства права. Вони закріплені в різних міжнародних нормативно-правових актах, перш за все, націлені на розвиток гарантій, дотримання та розширення прав і свобод особистості. Проблеми реального доктринального визначення принципу верховенства права, а також питання дійсного стану положення цієї категорії рідко стають предметом систематизованих наукових досліджень. Саме цим обумовлюється необхідність подальшого дослідження та доопрацювання визначення принципу верховенства права на доктринальному рівні.

Логічним завершенням вбачається визначення того, що окреслена проблематика на сьогоднішній день є більш ніж актуальною, а тому перспективи її розвитку – це явище динамічне, таке, що потребує уваги, досліджень та змін, згідно зі станом та політичними і соціальними настроями суспільства на постійній основі.

6. Висновки

1. Отже, доцільно зробити висновок щодо узагальнення поняття «принцип», який у перекладі з латинської мови означає «початок», «першооснова», «первинність». Ще з давніх часів, принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі і правової), вимоги якого поширювались на всі явища, що належали до цієї системи. Принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких принципах заснований правовий порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо). Іншими словами, принципи – це своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку.

2. В свою чергу, принцип верховенства права необхідно розглядати як принцип, що має бути скерований саме на особу, а також достовірно має бути забезпечений таким порядком, відповідно до якого ніхто не може бути примушений робити того, що не є передбаченим чинним законодавством держави. Крім того, саме принцип верховенства права відображає місце і роль права в державі і суспільстві; означає співвідношення права і держави; співвідношення права і політики; співвідношення права і економіки; співвідношення права і моралі; співвідношення права і звичаїв.

3. З врахуванням зазначеного встановлено, що набуває особливої актуальності вирішення проблеми систематизації та поглиблення досліджень з даної проблематики, яка є надзвичайно важливим на шляху України до політичної та економічної євроінтеграції, а також становлення нормального громадянського суспільства. Саме цей принципи становить базис, основу та керівні засади доктринального розуміння наповненості поняття верховенства права загалом.

Література

1. Платон. Держава. Київ: Основи, 2000. 968 с.
2. Аристотель. Політика. Київ: Основи, 2000. 365 с.
3. Марк Тулій Цицерон. Про державу, Про закони; Про природу богів. Київ: Основи, 1998. 1207 с.
4. Howard A. E. D. The road from Runnymede. Magna Carta and Constitutionalism in America. Charlottesville: The Univ. Press of Virginia, 1968. 126 p.
5. Дайсі А. В. Основы государственного права Англии: перевод, дополненный по 6-му английскому изданию. Введение в изучение английской конституции / ред. Виноградов П. Г. Москва: Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1907. 707 с.
6. Schmitt C. The Levithan in the State Theory of Thomas Hobbes. Cambridge: Univ. Press., 1966. 147 p.
7. Селіванов В. Методологічні проблеми запровадження конституційних принципів «верховенства права» і «верховенства закону» // Право України. 1997. № 6. С. 184.
8. Rousseau J. J. The Social Contract and Discourses. Book 1. New York: Dutton, 1950. 330 p.
9. Montesquieu. The Spirit of Laws: a compendium of the first English edition. 1747. Berkeley: University of California press, 1977. 563 p.
10. Тимошенко В. І. Правова держава (теоретико-історичне дослідження). Київ: Наук. думка, 1994. 335 с.
11. Погорілко В. Коментар до статті 8 // Коментар до Конституції України. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. 145 с.
12. Теорія держави і права: навч. пос. / ред. Стрельбицька Л. М. Київ: Кондор – Видавництво, 2016. 322 с.
13. Рабінович П. Конституційний принцип верховенства права // Юридический вестник. 1997. № 3. С. 66.
14. Головатий С. П. Верховенство права, або ж Правовладдя: вкотре про доктринальні манівці вітчизняної науки С. П. Головатий // Право України. 2010. № 4. С. 206–219.

Received date 07.11.2019

Accepted date 20.11.2019

Published date 30.12.2019

Матевосян Артур Артаваздович, аспірант, Відділ теорії держави та права, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, Україна, 01001